

Новожилов В. С.,

магістр права, консультант ГО «Спілка безпеки управління «Антикорупція»,

м. Дрогобич

Науковий керівник: Тітко І. А.,

д.ю.н., проф., завідувач кафедри

кримінального права та кримінально-правових

дисциплін Полтавського юридичного інституту

Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого

м. Полтава

ВІДНОВЛЕННЯ БЕЗПЕКИ ЯК ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Безпека людини, на рівні з її життям і здоров'ям, честю і гідністю, а також недоторканністю, відповідно до ч. 1 ст. 3 Конституції України визнається найвищою соціальною цінністю.

На нормативному рівні існують визначення різного роду безпеки¹, які можна узагальнити до того, що безпекою є стан, за якого ризик заподіяння шкоди об'єкту знижений до прийняттого рівня. При цьому явища, тенденції чи чинники, які свідчать про існування неприпустимого ризику заподіяння шкоди, іменуються загрозами безпеці.

Слід розмежовувати фактичне заподіяння шкоди та порушення стану безпеки: заподіяння шкоди завжди свідчить про порушення безпеки; однак стан безпеки може бути відсутнім й у випадку відсутності фактичного заподіяння шкоди, а саме тоді, коли ризик настання такої є неприпустимим (або об'єктивно, або суб'єктивно з позиції об'єкта чи суб'єкта, що відповідає за стан безпеки).

Також існує відмінність між процесом забезпечення безпеки, процесом її відновлення (відновлюванням безпеки) і самим відновленням. Забезпечення безпеки – це здійснення заходів, спрямованих на охорону об'єкта, в основі яких покладено безперервний процес визначення (моніторингу) наявності загроз, оцінки їх рівня, а також необхідного реагування на такі. У разі, якщо безпека відсутня, тобто внаслідок певної реальної чи вдаваної кримінальної загрози стан безпеки перестав існувати – настала небезпека, – виникає необхідність ужиття відповідних заходів і засобів для її відновлювання. Відновлювання безпеки – це етап забезпечення безпеки, який полягає в усуненні загроз, тобто в ліквідації неприпустимого ризику завдання шкоди об'єкту. У результаті стан безпеки настає знову.

Варто зауважити про можливі розбіжності в даному випадку між об'єктивною дійсністю і суб'єктивним сприйняттям. Стан безпеки може розумітися і як об'єктивна категорія (у дійсності відсутні будь-які загрози), і як суб'єктивна (об'єкт

¹ Див. п.п. 2, 3, 4, 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», п.п. 33, 43 ч. 1 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України, ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», п.п. 2, 20, 21 ч. 1 ст. 1 Повітряного кодексу України,

забезпечення безпеки вважає, що перебуває в стані безпеки). Відтак, і відновлення безпеки як результат відновлювання може розумітися двояко: або як ліквідацію чи елімінацію реальної загрози, що призвела до порушення стану безпеки (**матеріалістичний підхід** до відновлення безпеки), або як відновлення в об'єкта забезпечення безпеки уявлення про те, що він перебуває в безпеці (**ідеалістичний підхід** до відновлення безпеки). Ці два підходи не є тотожними, однак мають сильний взаємозв'язок, який проявляється, у тому числі, і в межах кримінального провадження.

Кримінальне правопорушення за визначенням є суспільно небезпечним (ч. 2 ст. 1, ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 11 КК). За вчинення кримінального правопорушення визнана винною обвинувальним вироком суду особа підлягає обмеженню її прав і свобод шляхом застосування інституту покарання. Згідно з ч. 2 ст. 50 КК покарання має на меті кару засудженого, його виправлення, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так й іншими особами. Постає питання: «а чи охоплюється завданням інституту покарання забезпечення безпеки, зокрема суспільної та національної?». Звичайно, так. Та застосуванню покарання, визначеного в санкціях кримінальних матеріальних норм права, і процедур, регламентованих кримінально-виконавчим правом, передую складний комплекс кримінальних процесуальних рішень, дій і пов'язані із ними правообмеження. Предметна суть цієї діяльності, крім ст. 2 КПК, сформульована в ст. 91 та 368 КПК.

Однак «з якого моменту кримінальне провадження здійснює відновлення безпеки?». З моменту винесення обвинувального вироку, яким встановлено покарання? Чи з моменту повідомлення особі про підозру? Або з моменту застосування до підозрюваного чи обвинуваченого запобіжного заходу?

Як видається, покарання – це фінальне знаряддя, одноразове чи триваюче застосування якого від імені суспільства має об'єктивно усунути явище чи чинник, який є джерелом загрози безпеці². Та юридично провідником такої волі Українського народу виступає змагальна відкрита судова процедура, за наслідком якої іменем України суд проголошує вирок. Та й інші процесуальні рішення, якими може бути закінчено по суті кримінальне провадження, завжди є кінцевим результатом реакції владно-управлінського апарату на стан суспільної небезпеки, що виник у зв'язку з істинним чи хибним учиненням кримінально протиправного діяння. Викладені в такому рішенні мотиви та вжиті заходи (застосування покарання чи ПЗМХ, ПЗВХ, звільнення від кримінальної відповідальності, закриття кримінального провадження) є офіційним засобом для системи управління **публічно відзвітувати** перед суспільством про відновлення безпеки (або внаслідок встановлення винних осіб і застосування до них покарання, або внаслідок встановлення відсутності загроз безпеці через хибність твердження про кримінальне правопорушення чи у зв'язку із закінченням строків давності та ін.).

Саме **необхідність** невідкладної публічної **реакції** з боку держави на симулякр загрози безпеці **стала** причиною відмови законодавця від етапів дослідчої перевірки, порушення кримінальної справи. Розвиток технологій комунікацій, потреба гарантувати стан безпеки, переконати потерпілих та інших членів суспільства в оперативному реагуванні на загрози зумовили запровадження

² Зауважимо, що таке розуміння покарання не є цілком точним, адже поза увагою залишається домінуюча природа «для кари» деяких видів покарання, зокрема таких як штраф і виправні роботи. У випадках, коли внаслідок кримінального провадження винній особі призначається як співмірне покарання виключно «штрафне» покарання (а не «контрольно-наглядове»), фактично констатується повне відновлення безпеки вже на етапі набрання обвинувальним вироком законної сили.

автодинамічного процесу початку досудового розслідування.

Повернімось до питання взаємозв'язку матеріалістичного та ідеалістичного підходів до відновлення безпеки. Передумовою відновлення стану безпеки за матеріалістичного підходу є встановлення істинності загрози безпеці та її джерела. Після цього матеріалістичний підхід відновлення безпеки починає діяти та включає два можливих способи: (А) ліквідацію чи елімінацію існуючої загрози від певного джерела; (Б) попередження потенційних однотипних загроз від цього ж джерела. Якщо для нейтралізації джерела загрози безпеці застосовуються правові кримінальні процесуальні засоби, тоді відновлення безпеки у дійсності (матеріальний підхід) способом А досягається як похідний результат реалізації загального завдання кримінального провадження щодо захисту; а відновлення безпеки способом Б – реалізацією загального завдання кримінального провадження щодо охорони. Тобто за матеріального підходу відновлення безпеки в межах кримінального провадження – це одна з форм загального позитивного соціального впливу кримінального процесу. Але кримінальне провадження – лише одна з можливих правових форм досягнення соціально бажаного впливу – відновлення безпеки в дійсності, – на ряду з кримінально-правовими заходами, що можуть застосовуватися за результатами визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення (покарання, ПЗМХ, ПЗВХ, заходи пробації). Крім цього, для подолання відповідних загроз у зв'язку з їх специфічністю та критичним характером законодавство України передбачає застосування й інших правових засобів, зокрема тих, які регулюють оборону Української держави, цивільний захист й ін.

Із цього висновуємо, що відновлення безпеки в дійсності (матеріалістичний підхід) в контексті кримінального провадження є похідним результатом реалізації завдань щодо захисту й охорони. За матеріалістичного підходу відновлення безпеки є таким же загальним прагненням, як і правовий захист у широкому розумінні, що так само не сприяє кристалізації точної мети-виконавця, не відображає специфіки відновлювання безпеки, яке може бути здійснене лише в межах кримінального провадження. Врахування ж ідеалістичного підходу до відновлення безпеки, на наше переконання, може бути продуктивнішим.

Відновлення безпеки за ідеалістичного підходу означає відновлення в об'єкта забезпечення безпеки уявлення про те, що він перебуває в безпеці. Варто звернути увагу, що ідеалістичний підхід відновлення безпеки не заперечує матеріалістичний підхід, не має протиставлятися йому. Більше того, якщо відновлювати безпеку лише у свідомості об'єктів без зв'язку з дійсністю, то реальні загрози безпеки не просто продовжуватимуть існувати, а призводитимуть до небезпеки, при тому в якийсь момент очевидної. До того ж не подолавши загрози безпеці в дійсності, не попередивши однотипні загрози від джерела не існує дійсних фактів, які би могли переконати об'єкт у відновленні стану його безпеки.

Відновлення безпеки за ідеалістичного підходу як завдання кримінального провадження має розглядатися як **інформаційний вплив** кримінального провадження на об'єкт, чия безпека порушена чи який вважає, що його безпека порушена, та з метою настання у його свідомості стану безпеки включати доведення до його відома даних про: істинність чи хибність загрози безпеці, її джерела; заходів і засобів, які були застосовані, будуть чи можуть бути застосовані до об'єкта безпеки для забезпечення його схоронності; а також про заходи та засоби ліквідації, елімінації та (чи) попередження загроз безпеці, які були застосовані, будуть чи можуть бути застосовані щодо джерела загрози безпеці.

Іншим вагомим аспектом відновлення безпеки є її відмінність від приватно-правового захисту, що має місце в інших видах судочинства. Загальне завдання щодо відновлення безпеки процесуально проявляє свою особливість у формі загальної засади публічності кримінального провадження. Навіть у разі, якщо делінквентним діянням порушено лише безпеку однієї людини, відновленню підлягає не лише особиста безпека цього індивіда, але й безпека найменшої складової суспільства.

Відтак, вважаємо, що одним зі змістовних загальних завдань кримінального провадження є **відновлення безпеки – інформаційний вплив на постраждалих осіб і суспільство у формі офіційної кримінальної процесуальної реакції на відомості про ймовірну подію, що має ознаки кримінального правопорушення.**